

NÉHÁNY SZÓ AZ EX LIBRIS GYŰJTÉS KIFEJLŐDÉSÉRŐL.

□ A könyvtulajdonost jelző apró művészlapok keletkezési őse szintén a régi kor kódében vész el.

□ A kutatók a legelső nyomokat Egyiptomban és Assyriában, ezek fénykorában, vélük felfedezni. Mi bizonyos benne, mi nem, nehéz a meghatározásra.

□ Könnyen hihető és csaknem bizonyos megoldás, hogy az Ex librisek mai alakja egyszerű feliratokból fejlődött ki, s így közeli rokona az — „epigrammá“-nak. Ismeretes, hogy az epigramma felirást jelentett, igaz: eleinte sirkövekre, épületi, áldozati sőt lakomai edényekre vésett találós, elmés sőt csipős megjegyzést; de későbbi fejlődésében ugyancsak rábukkanunk az epigramma rokontársaira könyvek címlapján vagy a bekötési táblákon.

□ De csak rendjében a dolgot!

□ Mi lehetett az ilyenmü feliratok célja? E kérdés fontos, mert épp a cél azonosságából következtethetünk az „epigramma“ és az „ex libris feliratok“ rokonságára.

□ Sirkövi feliráson az elhunyt egy-egy kedves emléket őrizték meg az utódok számára: dicsőséges tetteket, jellemtulajdonságot avagy nevet; épületeken vagy a képzőművésznek, vagy esetleg a tulajdonosnak jellemző, ismertető mondásait találjuk, melyek szintén emlékfentartani voltak hivatottak. Áldozati edényekre az istenségnek kedves mondásokat, hódolást — tiszteletet kifejező szavakat véshettek; hasonlókat karcoltak a lakomáknál használt edényekre is, a kedves vendég vagy bőkezű házigazda dicsőítésére, sőt kigúnyolására, megtréfálására.

□ Hasonló, mondhatnám azonos célzattal íródtak az ex librisek egyenes águ elődei: a könyvekre jegyzett epigrammszerű feljegyzések is.

□ Egy-egy fóliáns-ös megírása évtizedekre, szokszor emberéletre kiható fáradság volt. Nem csuda tehát, ha a könyv írója saját nevét, kézjegyét, jeligéjét vagy valamelyes találó, szellemes utasítását rövid szavakba foglaltan — benne megörökíté, hogy fennmaradjon kitartó munkájának emléke az utókor bámulására.

□ De egy könyv beszerzési ára sem volt csekélység s így a könyvgyűjtő büszkeséggel jelezte nevét kézírásával a könyvön vagy még inkább címerét festette bele (a művészies megjelzés utáni törekvés derengése!) mint pl. ezt nálunk a reneszánsz szin pompás alkotásain, a fennmaradt néhány Korvin kodexen látjuk.

□ E névbejegyzés, a címer ilyen célzatu használata már az „ex libris“ kezdetleges alakja.

□ Fentvázolt kifejlődésre bizonyosság a germán népeknek ama ősrégi szokása is, hogy különösen kedvelt, megbecsült tárgyakat bizonyos a tulajdonjogot kifejező jelzéssel láttak el. — Ennek legismertebb példája a: „Hausmarke“.

□ Különben is az ehhez hasonló „megjelzésnek“ a porosz jogszokás szerinti birtokbavételnél, különösen bitang, uratlan dolgok lefoglalásánál, nagy szerepe van. E jogszokás nem a mienkéhez hasonló, csupán huzamosabb ideig, megszakítás nélkül tartó birtoklást feltételez, hanem szükségeli, hogy a birtokba vett dolgok bizonyos kézjegyekkel, egyedi-tulajdonjelzéssel láttassanak el.

□ E jogi felfogás a könyvtulajdonost jelzés már biztos és kimutatható alapja, annyival inkább, mert az ex libris szokás szülőházaja — Németföld.

□ Minél értékesebb volt a könyv s mentől nehezebben pótolható, annál inkább törekedett a tulajdonos a kincse biztosítására; elkallódás, tolvajlás elleni megőrzésére; ha pedig valamely kolostor könyvtára számára ajándékozta vagy hagyományozta, megörökíteni igyekezett a könyvben eme — nagy-lelkűségét.

□ Talán a legelső ismeretes ilyen „ex libris“ 1353. évből való, mely egy barátot ábrázol midőn kézíratos művét Szt. Margitnak, az osterhoveni kolostor védőasszonyának e szavakkal nyújtja át: e könyv osterhoveni Szt. Margité! (A könyv keletkezési történetének utolsó szavai. Természetesen latinul íróttak.)

□ Sőt a megajándékozott könyvtár a hála és kegyelet kötelességének tekintette, hogy a nemes szívé ajándékozót az ajándékozott vagy hagyományozott könyv-

ben megörökítse. Németföldön erre vonatkozólag léteztek egyházi, a kolostorokhoz intézett rendeletek.

□ Így tulajdonképpen némely ex librisen két név is szerepelhet: a tulajdonos kolostor és az ajándékozó neve.

□ Az 1454-iki ilyenmü könyvtári rendeletnek köszönheti többek között, három fametszetben sokszorosított korszerű művészeti színvonalon álló exlibris a keletkezését.

□ Motivumaik:

□ Egy cimertartó angyal (Brandenburgi Hiltbrand 1480).

□ Egy virágos mezőben telepedő tüskésborz, amelyik felirásos levelet tart szájában (Hanns Iglar 1450).

□ Egy a férj és feleség cimereiből kombinált művészies összecimer (Bernhard von Rohrbach és Eilke von Holzhaufen 1466 után).

□ Láthatjuk, hogy a XV. században külföldön kezd divatossá válni az ex libris használata s a XVI. században már Durer Albrecht felléptével fénykorába lép.

□ Amikor pedig valóban művészi kezek dolgoznak ez apró művészlapok létesítésében, e művészetek pártolói minden rétegből nagy érdeklődéssel fordulnak feléjük.

□ Az ex librisek használata a XV. század végefelé behatol Olaszországba, Angolhonba, Svédországba, a következő két században Oroszországba és tengerentúlra Észak-Amerikába is.

□ Hazánkban a XVI. század derekától kezdve lép fel az ex libris, mint főpapok, mágnások, tudósok, városok és káptalanok könyvgyűjtő jelvénye.

□ Sok változatosság nincs a mi kezdő lapjainkon sem, rajtuk a megszokott heraldikai formákat látjuk.

□ Az első magyar ex libris: Teilukes János pozsonyi polgáré s a XVI. század közepetáján készült pompás fametszet. Fonott koszorúval köralakban körülvevett cimer, a mezőben kettős oroslán a sisakon egy aggancsos emberfő.

□ A XVIII. század mintha mindenütt hanyatlást mutatna, a XIX. században pedig mintha egészen felejtődnek az ex libris kedv és az ex libris produkció.

□ Ujult erővel tör azonban elő a legujabb korban az ex libris termelés és különösen Németországban és

Angolországban hatalmas arányokat ölt. A rendkívüli elterjedés ama körülménynek köszönhető, hogy az ex libris fokozatosan — gyűjtők szenvedélyévé vált. Ugy hogy manapság az ex libris eredeti könyvjelző alakja mellett csupángyűjtési és kicserélési célokra is készül. (Lásd a „Kultura“ 1. száma 1911. évfolyam.)

□ És bár e gyűjtési szenvedély számos izléstelen lapot is termel, mégis jogosult sőt kívánatos, mert annak köszönhetjük, hogy sok szép és műtörténelmileg értékes apróságot mentett és ment meg az elkallódástól. Különben is okkal-móddal az ex libris gyűjtés mint sport, a tiszteletreméltóság magaslatán mozoghat.

□ Magyarországon az ex libris gyűjtés számos nemzeti szempontból kívánatos és pedig kívánatos még a mainál sokkal nagyobb arányokban!

GYÖRY JENŐ.

BASCH ÁRPÁD CERUZARAJZA

EX LIBRIS, PAP ZOLTÁN MEGJELENENDŐ KÖTETÉHEZ
(MUZSIKA SZÓ)